

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**PROCEEDINGS
of the XX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2025»**

**2025
Астана**

УДК 001(06)
ББК 72я631
F96

**«GYLYM JÁNE BILIM – 2025» студенттер мен жас ғалымдардың
XX Халықаралық ғылыми конференциясы = XX Международная
научная конференция студентов и молодых ученых «GYLYM JÁNE
BILIM – 2025» = The XX International Scientific Conference for
students and young scholars «GYLYM JÁNE BILIM – 2025». – Астана:
– 3813 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-08-5373-7

**Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас
ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті
мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.**

**The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young
researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities. В сборник
вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по
актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.**

УДК 001(06)
ББК 72я431
F96

ISBN 978-601-08-5373-7

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2025

808. 24	Пулатов Шерзод Аббозович	Межэтнический диалог и переговорные процессы в полиэтничном Казахстане: институциональные практики и политико-правовые основы	3603
809. 25	Сатвалдиев А.Г.	Қазақстандық этносаясатта «жанубий қозғалыс» газетінің алар орны және түрлі кезеңдердегі мемлекеттік саясаттың оның контентіне әсері	3608
810. 26	Токенов А.С.	Социальный капитал и доверие в казахстанском обществе: к вопросу о влиянии этнической структуры	3613
811. 27	Узарова Л.М.	Особенности коммуникации в сфере этномедиации	3617
812. 28	Урстенова Д.Д.	30 лет АНК: новые возможности народной дипломатии	3622
813. 29	Хмелевский В.А.	Межкультурное многообразие и общая историческая память В республике Казахстан	3627
814. 30	Чжан Цзинкай	«Цветные революции» в эпоху интернета (особенности противостояния в странах СНГ)	3630

6 – СЕКЦИЯ
ФИЛОЛОГИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФИЛОЛОГИИ

**6.1 ҰЛТТЫҚ ӘДЕБИЕТТАНУДЫҢ ЖАҢА ҮРДІСТЕРІ МЕН ДАМУ БАҒЫТТАРЫ
НОВЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО
ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ**

815.	Абдулла А. К.	Абай мұрасындағы сакралды ұғымдар	3610
816.	Алаудин Н. Ә.	Нәзира Бердалы поэзиясындағы фольклорлық үрдістер	3614
817.	Амантай Н., Қапсихқызы Д.	«Ескендір» поэмасындағы уақыт пен мәңгілік мәселесі: Абайдың философиялық концепциялары	3618
818.	Ахметбекова Т. У.	Б.Майлин мен А.Чехов әңгімелеріндегі сарказм	3622
819.	Байдуллаева Ж.К.	Қазіргі қазақ прозасындағы мистика жанры	3626
820.	Ғалымжанова З. Т.	Мемуарлық романдардағы тәрбие құндылығы	3629
821.	Дәуренбек А. Ж.	Тұрсын Жұртбайдың «Бесіңді түзе!..» еңбегі: Мұхтар Әуезовтің шығармашылық тағдыры және көркемдік шындық	3632
822.	Ергеш А. М.	Қабдыкәрім Ыдырысов поэзиясындағы интертекст және оның поэтикалық мәні	3638
823.	Еркін А.	«Телқоңыр» және ұлттық болмыс	3641
824.	Жакупова С.С.	XX ғасыр басындағы қазақ әдебиетіндегі ескілікті сынау тенденциясы: Ш.Торайғыровтың «Базарбай молдаға» өлеңі	3644
825.	Жақсыбаева Н. Ж.	Білім берудегі жаңа технологияның тиімділігі	3645
826.	Төребаева А.О.	Жүрсін Ерман арнау өлеңдерінің көркемдік ерекшелігі	3650
827.	Тұрсын Қ. А.	Бейсембай Кенжебаев – аудармашы	3656
828.	Сұлтанбек Ә.	Орыс тілді қазақ жастарының сөз сапасы: түйіткілдер мен шешімдер	3659
829.	Қажетерова Ш. С.	Еркін өлеңдердегі көлеңке образы	3664
830.	Қуанышбаева Н.А.	Тайыр Жомартбаев шығармашылығындағы балалар әдебиетінің көркемдік-жанрлық сипаты және алаш кезеңіндегі білім беру ісіне ықпалы	3669
831.	Құлшар Б. М.	Сатирадағы есімдер жүйесі және олардың эстетикалық-семантикалық жүктемесі	3673
832.	Махмутова А. Қ.	Абай Құнанбайұлының қара сөздері және ұлттық әдебиеттанудың жаңа үрдістері: білім және руханият	3676
833.	Молдахан Е. М.	Tiktok, Instagram секілді әлеуметтік желілерді әдеби білім беруде қолдану тәсілдері	3679
834.	Томабаева А. Ғ.	Шәкәрім мен Қожа Хафиздің философиялық үндестігі	3683
835.	Түсіпбек М. К.	Мұхтар Әуезов пен Оноре де Бальзак шығармаларындағы сыншыл реализм	3688

		принциптері туралы	
836.	Сайфуллаева Б. Б.	Орта ғасыр түркі ойшылдарының мұрасы мен Абай шығармаларындағы көркемдік дәстүр сабақтастығы	3692
837.	Шагирова Д. Р.	Көлеңке архетипінің көркем трансформациясы: Достоевскийдің «Сыңар» повесі мен Төлен Әбдіктің «Парасат майданы» негізінде	3696

**6.2 ҚАЗАҚ ТІЛ БІЛІМІНІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКОЗНАНИЯ**

838.	Абденкул Д.С.	Үйлену салт өлеңдеріндегі лингвотанымдық сипат	3700
839.	Абдрахман А.Е.	«Ер Төстік» жырындағы ең басты гендерлік көріністер мен символдар	3704
840.	Амирова А.Б.	Мақал-мәтелдер әлеміндегі билік пен гендер: қазақ және ағылшын паремияларының салыстырмалы талдауы	3708
841.	Анарбекова А.Б.	Оқушылар сөйлеу тіліндегі терминдер қолданысы	3715
842.	Бөгетбаева А.Т.	Жаһанданудың мәдени таптаурындардың қалыптасуына әсері	3719
843.	Дәулетші Д.Р.	Жалпықолданыстағы сөздерді термин ретінде қолдануда жарыспалылық мәселесі (ақпараттық технологиялар саласы бойынша)	3723
844.	Ермекқызы А.	Интернет лексиканың қолданысы	3726
845.	Жаныбекқызы Б.	Ұлттық фильмдердегі тілдік ерекшеліктер және әсерлеуші құралдар (көркемдегіш құралдар)	3730
846.	Жарылхасын Б.Қ.	Мұхтар Мағауин шығармашылығындағы фразеологизмдердің мәні	3733
847.	Қуандықова И.Р.	Кірме сөздер: игерілуі және электронды коммуникация ортасындағы қолданысы	3736
848.	Қайыркен А.О.	Корпустық лингвистика: қазақ тілін оқытудағы инновациялық бағыт	3743
849.	Қанатқызы А.	Зейнолла Шүкіровтың шығармаларындағы кейіпкер тілі мен стилі	3747
850.	Қуаныш Ә.	Methodology for the development of students' emotional competence in the lesson of the kazakh language	3751
851.	Қыдырбай Н.А.	Қазақ тіліндегі жаңа сөздер мен терминдердің пайда болуы және оларды қалыптастыру мәселелері	3755
852.	Мадиярова Д.М.	Жастар тіліне әлеуметтік желінің әсері	3759
853.	Меліс А.Б.	«Жер-Ана» ұғымының мағыналық ерекшеліктері	3762
854.	Муратбаева Ж.К.	Қазіргі қазақ киносындағы тілдік ерекшеліктер (комедия жанры негізінде: «Таптым-ау сені»)	3766

855.	Муратова М.	І.Жансүгіровтің «Құлагер» поэмасындағы мінез-құлық метафоралары	3769
856.	Мұхтарова Ф.С.	Қазақ және қырғыз тілдеріндегі тағамға қатысты этнофразеологизмдер	3772
857.	Нугман А.А.	Фразеологизмдердің лингво-мәдени өрісі	3775
858.	Онгарбаева А.О.	Қазақ және өзбек фразеологизмдеріндегі киелі сандардың ортақ белгілері	3777
859.	Оразалина А.А.	К.Оразалиннің тілдік тұлғасын тану мәселесі	3781
860.	Оралбай А.О.	Қазақ тілін әлеуметтік желілерге танымал ету үшін контент стратегиялары	3785
861.	Оспан М.Ж.	Қазақ халқының мақал-мәтелдеріндегі «Бақыт» концептісі	3790
862.	Өркенқызы А.	Постмодернистік мәтіннің байласымы мен тұтасымын барлау	3794
863.	Рзалиева Р.Ж.	Ғаламтордағы тұлғаны тілдік кемсіту: себебі мен салдары	3798
864.	Сәбитқызы Б.	Жанат Әскербекқызының шығармашылығындағы концептуалды метафора	3802
865.	Түйлебаева Қ.Б.	Хаос және контекст	3805
866.	Тұранов Ы.Ә.	Әлихан Бөкейханов шығармаларындағы антропонимдердің психолингвистикалық сипаты	3809
867.	Уәлібек А.А. Беласар І.Қ.	Қазақ фразеологизмдерінің гендерлік аспектісі	3812
868.	Ұланова Е.Д.	Т.Әбдікәкімовтің «Ажал даласындағы тас» өлеңіндегі сөздердің қолданылуының математикалық жиілігі	3816
869.	Халмурат Е.С.	Mangurtism – future tragedy	3819
870.	Шиктыбаева А.	Жасанды интеллект арқылы өтірік өлеңдер құрастыру	3821

6.3 ОРЫС ТІЛІ ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ КОММУНИКАЦИЯ РУССКИЙ ЯЗЫК И МЕЖКУЛЬТУРНАЯ КОММУНИКАЦИЯ

871.	Абдикадырова А.М., Аманджол А.Е., Беккалиқызы А.	Слово <i>хайп</i> и его производные	3825
872.	Амангелді А.Ж.	Слова-паразиты в речи современной молодежи	3828
873.	Аманшаева И.С., Мәлікова А.Н.	Слово прикол и его производные в молодежном сленге (на материале НКРЯ)	3832
874.	Дудко В.Н.	Языковые средства как механизм воздействия	3836
875.	Елубаева К.К.	Устойчивое выражение "24/7" в современной речи: аспекты значения	3841
876.	Жарлықасым Ж.К.	Синтаксические модели новостных заголовков в интернет-СМИ Казахстана	3844

877.	Жумабаева А.Б.	Лексикографический анализ лексемы «упрямство» в русском и казахском языках	3850
878.	Кеңес Н.С.	Жизненное кредо молодёжи Казахстана: лингвоаксиологический аспект	3853
879.	Қалихан А.А.	Специфика молодежной инвективной лексики (на материале соцсетей Tik Tok, Telegram)	3856
880.	Мазуркина У.А.	Фонетическая интерференция при обучении русскому языку как иностранному китайских студентов	3859
881.	МаксUTOва Д.Г.	Научная VS народная этимология объектов Астаны (по материалам уличных интервью инстагида Мити Байназарова)	3862
882.	Серикова Д.М.	Специфика обучения аудированию в 9 классе	3865

**6.4 ОРЫС ӘДЕБИЕТІ: КӨРКЕМ МӘТІНДІ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ТҮСІНДІРУ
РУССКАЯ ЛИТЕРАТУРА: АНАЛИЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ
ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА**

883.	Абдрахманова Э.	Bakhyt Kairbekov: the problems of creativity	3869
884.	Ерболат Д.	Фольклор как мотивообразующий элемент в повести З. Наурызбай и Л. Калаус «Приключения Бату и его друзей»	3870
885.	Ибраимова С.	Мотив самопожертвования в прозе Л. Улицкой	3874
886.	Кенжетай Б.	Фольклорные образы и мотивы в цикле «Кудыкины горы» Н. Черновой	3876
887.	Курмангалиева Г.	Метафора «необретенный рай» в романе Бахыта Кенжеева «Младший брат»	3879
888.	Мухамадиева К.	Особенности реализации категории «автора» и «скриптора» в романе Т. Толстой «Кысь»	3881
889.	Надирхан В.	Быт и нравы русского поместного дворянства в изображении Н.И. Новикова, Д.И. Фонвизина, А.Н. Радищева	3884
890.	Онгар А.	Символика круга в романе «Круг пепла» Д. Накипова	3888
891.	Оразалина А.	Литературное наследие Рымгали Нургали: социальные и философские аспекты в произведениях писателя	3891
892.	Өсербайұлы С.	Қазақ романының қалыптасу кезеңдері және дамуы	3893
893.	Сарсенбай М.	Концепция детства в литературе: культурный и философский контексты	3897
894.	Сералимова С.	Исторический контекст и культурные традиции в творчестве тюркоязычных писателей	3900
895.	Тахауикызы Ж.	Тема Древнего Новгорода в исторических и художественных произведениях Н.М. Карамзина	3903
896.	Турабекова И.	Образ современной российской женщины в произведениях Дарьи Донцовой	3907

897.	Цындра А.	Фольклорно-мифологический контекст образа ведьмы в повести Н.В. Гоголя «Майская ночь, или Утопленница»	3912
------	-----------	--	------

6.5 АУДАРМА ЖӘНЕ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘСЕЛЕЛЕРІ

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА И МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

898.	Айтбаева А.М.	Особенности аудиовизуального перевода на примере фильма «Inception»	3918
899.	Акимбекова К.Ж.	Прагматический аспект перевода рассказов Оскара Уайльда	3920
900.	Алпамыс Т.М.	Intercultural Features of Modality Expression in English and Kazakh: Translation Challenges	3922
901.	Амангелдиева А.М.	Қазақ және ағылшын тілдеріндегі мақал-мәтелдегі кейбір соматизмдер аудармасы	3926
902.	Әбдірахман А.Қ.	Аудиовизуалды аудармада реалияларды беру ерекшеліктері	3928
903.	Бектлеуова А.С.	Тіл және әдеп: ұлттық ерекшеліктер мен аудармадағы ұстанымдар	3931
904.	Бультенова Д.Т.	Culinaryonyms as culturally marked lexis: issues of equivalence in translation from Kazakh into English	3933
905.	Дулатова А.А., Кадырова Р.Р.	Ағылшын және қазақ тілдеріндегі фразеологизмдер мен мақал мәтелдердің ұқсастықтары мен айырмашылығы	3937
906.	Елибаева А.Т.	Лингвокультурные трансформации в аудиовизуальном переводе: анализ русской локализации фильма «Веном»	3941
907.	Жексемби Д.Д.	Аудармада қолданылатын цифрлық технологиялардың жетістіктері	3945
908.	Каткенова З.Д.	Childbirth celebration in Kazakh and English cultures	3950
909.	Қыдырбай Г.З.	Орта мектептерде ағылшын грамматикасын оқытуда коммуникативті әдістерді қолдану	3953
910.	Матыгулова А.Н.	Translation of documentary novels	3956
911.	Нығметулла К.Б.	Көркем әдебиет стилінің аудармасы: жасанды интеллект, машиналық аударма мен адам аудармасының салыстырмалы талдауы (Эрнест Хемингуэйдің «Килиманджаро – қарлы тау» әңгімесінің негізінде)	3959
912.	Райнбекова А.К.	«Жеті» санының ағылшын, орыс және қазақ тілдеріндегі фразеологиялық бірліктер мен аудармадағы көрінісі	3962
913.	Сейткенов К.Б.	Көркем мәтін тілі прагматикасын жеткізуде тіркесті бірліктердің аударылу ерекшеліктері	3966
914.	Сүндетова А.Н.	«Жаңбыр» концептісінің тілдік-танымдық сипаты және тіларалық берілуі (Э.Хемингуэйдің «Қош бол, майдан!» романы негізінде)	3972
915.	Утеулиева А.А.	Lexical-semantic types of non-verbal means and their translation	3978

**6.6 ШЕТЕЛ ФИЛОЛОГИЯСЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНОСТРАННОЙ ФИЛОЛОГИИ**

916.	Айдарбекқызы М. Ермекқызы А.	Тілдердің жойылу қауіпі және қайта жаңғырту мүмкіндіктері	3983
917.	Асатова К.Т.	Semantic and Pragmatic Aspects of Anglicisms in Modern Kazakh	3986
918.	Аслялиева А.Ж.	Frequency and Functional-Semantic Analysis of Color-Denoting Adjectives in George Orwell's "Animal Farm"	3990
919.	Ахметбек Д.А.	Axiological characteristics of the biography of a virtual character	3996
920.	Байсұлтан А. Н.	Ағылшын көркем әдебиетіндегі бейвербалды қарым-қатынастың рөлі	3999
921.	Донбаева А. А.	Использование аутентичных текстовых материалов при обучении чтению в целях повышения мотивации к изучению иностранного языка	4003
922.	Жунусова А. К.	Ағылшын әдебиетіндегі «адамның оң мінезі» лексика-семантикалық өрісінің құрылымы	4008
923.	Кенесбаев А. С.	The language game in modern internet communication	4013
924.	Кенжебай А.Т.	Сравнение языка рекламы в английском и казахском языках	4015
925.	Сабилова Ж.Б.	Репрезентация концепта "семья" в англо-, казахоязычных публицистических дискурсах начала XXI века	4018
926.	Сериккалиева А. Ж.	Образность публицистического дискурса в новогодних речах: сравнительный анализ выступлений президента Казахстана и короля Великобритании	4020
927.	Тлемисова Ж. М.	Semantic analysis of the linguistic changes driven by generation Z's neologisms	4023
928.	Турсынбетова А. Н.	Балалар тіліндегі инновациялар мен олардың сөзжасамдық ерекшеліктері	4027
929.	Ундимисова А.Ж.	Английские пословицы и поговорки: их значение, употребление и русские эквиваленты	4030
930.	Хасенов И. Танабаев Т.	A brief overview of the origins and formation of the basic terms of electricity in English and Kazakh languages	4031
931.	Шандер Д.	The English language acquisition: why are you still unable to speak it?	4034

**6.7 ҚЫТАЙ ФИЛОЛОГИЯСЫ МЕН ЛЕКСИКОЛОГИЯСЫ: ЖАҢА
БАҒЫТТАР МЕН ӘДІСНАМАЛАР
КИТАЙСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ И ЛЕКСИКОЛОГИЯ: НОВЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ
И МЕТОДОЛОГИИ**

932.	Абдуллина А.Р.	Тіл мен мәдениеттің өзара байланысы және аудармадағы рөлі	4039
933.	Абдуразакова М. Д.	Ресми іс-қағаздардағы тұрақты тіркестер мен клишелердің аудару тәсілдері (қытай және	4043

		қазақ тілдерінің іскерлік құжаттары негізінде)	
934.	Асқар Н.	Лю Цысиннің “Үш Ғалам” (三体) ғылыми-фантастикалық роман трилогиясының стилистикалық ерекшеліктері	4046
935.	Дюсупжанова Ж.М.	Қытай фильмдерін қазақ тіліне аударудың ең танымал түрлері мен кең таралған әдістері	4049
936.	Кабышева А.Д.	Медициналық терминдерді қытай тілінен қазақ тіліне аудару мәселелері	4054
937.	Күшәнбек М.	Бақ-тағы қытай фразеологизмдерінің қазақ тіліне аударылу ерекшеліктері	4060
938.	Қалекенова Ж.Қ.	Мәдени революция кезеңіндегі әдебиеттің даму көрінісі	4065
939.	Майбас Ә.Т.	Қытай тілін шет тілі ретінде оқытудың бастауыш сатысындағы құрмалас сөйлемдердегі жалғаулықтардың оқыту мәселесі	4068
940.	Мамедова Р.В.	Сравнительный анализ китайских и казахских пословиц и фразеологизмов	4071
941.	Маметова А.М.	Медицина саласындағы кәсіби мәтіндерге лингвистикалық талдау	4076
942.	Мылтықбай Ж.А.	Қытай ауызекі сөйлеу стилінің қолдану аясы	4080
943.	Намазова Ж.Т.	Жасанды интеллект негізіндегі қытай тілін оқу: мүмкіндіктер мен шектеулер	4085
944.	Нұрлан Е.	Цянь Чжуншудың “Қоршалған қамал” романының көркемдік ерекшеліктері мен кейіпкерлер образы	4088
945.	Нұртай А.	«Өмір мен өлім мені қажытады» романында реинкарнация арқылы әлеуметтік жіктелуді бейнелеу	4093
946.	Сейлова А.А.	Влияние политической и культурной ситуации в Китае в период Тан на литературу	4097

**МАЗМҰНЫ
СОДЕРЖАНИЕ
CONTENTS**

**СЕКЦИЯ 7. ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҒЫЛЫМДАР
ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ
ECONOMIC SCIENCES**

**Подсекция 7.1 ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ АШЫҚТЫҒЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ
ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚАУІПСІЗДІГІ**

**ОТКРЫТОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ И ЕЕ ЭКОНОМИЧЕСКАЯ
БЕЗОПАСНОСТЬ**

OPENNESS OF THE NATIONAL ECONOMY AND ITS ECONOMIC SECURITY

947.	Асылбаева Ж.Е.	Цифровизация в жилищном строительстве: преимущества и перспективы	4100
948.	Аудан Д.Т.	Өнеркәсіп кәсіпорының тұрақты дамуының	4103

Шәкәрім мен Қожа Хафиз шығармаларындағы философиялық үндестік олардың рухани-адамгершілік құндылықтарды насихаттауымен сипатталады. Екі ақынның поэзиясы да адам жанының тазаруын, шындық пен әділетті іздеуді мақсат етеді. Жазушы-ғалым Мұхтар Мағауиннің пайымдауынша, Шәкәрім Хафизді жанына жақын тұтып, оның шығармаларымен үнемі сырласқан. Бұл олардың рухани байланысын айқын көрсетеді.

Шәкәрім мен Хафиз мұралары – тек әдеби жәдігер ғана емес, қазіргі заман үшін де маңызы зор рухани бағдар. Олардың ойлары бүгінгі қоғамдағы моральдық-этикалық құндылықтарды қайта қарастыруға және адамның ішкі жан-дүниесін жетілдіруге бағытталған философиялық мұра болып қала береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Қайратұлы Б. Қожа Хафиздің құнды еңбегі // Егемен Қазақстан. 28.01.2021
2. Күмісбаев Ө. Шәкәрім және Шығыс әдебиеті // Шәкәрім Құдайбердіұлының рухани мұрасы. Алматы. 2007. 79 б.
3. Шәкәрім. Сыр сөз // Отбасы хрестоматиясы. Алматы. 2021. 212 б.
4. Жеменей И. Хафиз-Шәкәрім рухани үндестігі // Монография. Алматы. 2008 55, 64-68 б.
5. Әбдіғазизұлы Б. Шәкәрім: дәстүр және көркемдік // Монография. Семей. 2007. 184 б.
6. Шәкәрім. Қазақ айнасы. Алматы. 2003. 167 б.

ӘОЖ 894.342+821.133.1

МҰХТАР ӘУЕЗОВ ПЕН ОНОРЕ ДЕ БАЛЬЗАК ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ СЫНШЫЛ РЕАЛИЗМ ПРИНЦИПТЕРІ ТУРАЛЫ

Түсіпбек Мөлдір Күткелдіқызы

Tusupbekovamoldir@gmail.com

Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Қазақ филология факультетінің 4-курс студенті

Ғылыми жетекшісі – ф.ғ.д., қауымд. проф. А. Үсен

Сыншыл реализм — әдебиеттануда ХІХ ғасырда қалыптасқан көркемдік әдіс, адамның (кейіпкердің) портретіндегі психологиясын қоршаған ортасын суреттеу арқылы ашады. Жазушы өзі жазған кейіпкердің әрекеттері мен сөздері арқылы сол өмір сүріп жатқан қоғамның кемшіліктерін сынайды. Сыншылдық реализм капиталистік қоғамның жемісі әрі оны сынауға бағытталған көркем әдіс. Бұл бағытта талмай еңбек еткен жазушылар оны классикалық деңгейге жеткізді. Ч. Диккенс, Л. Толстой, Г. Манн, Т. Драйзер, А. Франс, Т. Манн, Ф. Достоевский қаламынан туған шығармалар осы әдістің таптырмас мысалы.

Әдебиеттегі бағыттардың дамуы екі түрлі экономикалық үрдіспен ұштасады. Бірі еуропада кеңнен етек жайып үлгерген — капитализм болса, екінші кеңес үкіметінің басты өзегі — социализм болды. Маркстік-лениндік ілімнің ықпалы анық еді. Буржуазия мен коммунизмнің бір-бірінен идеялық алшақтығы сонша, тіпті олар бір-біріне кереғар ұғымға айналып үлгерді.

Еуропалық реализмнің негізі ХІХ ғасырда толық орнықты. Әдеби бағыт ретінде 1830-1840 жылдар аралығында дами бастады және келесі ғасырларда өз кемеріне жетті. ХІХ ғасырдағы реализмды анализ жасауға жақын болғандықтан сыншыл немесе классикалық реализм деп атайды. «Реализм» термин ретінде бір топ француз жазушылары арқасында әдебиетке енді. Тарихта реализмнің дамуы екі түрлі кезеңге бөлінеді. 1830-1840 жылдар ерте реализм болса, кеш реализм 1850-1860 жылдарға тиесілі.

Ерте реализмның өркендеуіне еуропалық жазушы Оноре де Бальзактың ықпалы зор. Жазушы реализм бағытында жазса да кейіпкерлерін романтикалық әсірелеу арқылы суреттейді.

Оған мысал «Горио атай», «Бейл туралы этюдтар», «Адамдық комедияға кіріспе», «Шегірен былғары» романдары мен қоғамның түрлі өкілдерін сипаттайтын мінеп-сынайтын отызға жуық хикаялардан тұратын «Тентек әңгімелер» сериясы да жатады. XIX ғасырда француз әдебиеті реализм мен ағартушылық реализм деп бөліп көрсете алатын деңгейге жетті. Психологиялық ілімнің дамуы көркемдік образдардың ішкі жан дүниесін тереңдете суреттеуге мүмкіндік берді. Оған жаңа заманның әлеуметтік қалпы, оның өзгерісі және жаңа көзқарасы оң әсер береді. 1830 жылы Францияда болған революция қоғамда жаңа үстем тап өкілдерін анықтады, олар — қаржыгерлер, ірі банк қызметкерлері еді. Еркіндік пен теңдікке ұмтылған төңкеріс өз мақсатына жете алмады. Қоғамның материалдық әлуеті артқан сайын моральдық принциптері құлдырайды. Бальзак осы тарихи сілкіністің куәгері ретінде өз толқынысын «Шегірен былғары» арқылы жеткізеді. Басты кейіпкер жаңа орнаған қоғамнан көңілі қалды, десе де оның бір мүшесі болуға талпынады. Бұл ішкі диссонанс автордың жеке позициясы іспетті.

Ал қазақ әдебиетті реализмге анықтама беру және оның нақты шекарасын анықтау қиынға соқты. Төл өнеріміз әлем әдебиетінен кенжелеп қалғаны да құпия емес. Кеңес үкіметі тұсында 1960 жылдары реализм нақты не екенін шеше алмады. Біреулер оны стиль түрі десе, екіншілері бұны тек әдіс деп шектеді, ал үшінші топ оны бағыт деңгейіне көтеруге тырысты. Әр әдебиеттанушы қалай ұйғарса, солай атап, қолданып жүрді. П.Н. Сакулинның «Стильдер теориясы» еңбегінде реализмге анықтама беріп, оған ирреализм ұғымын қатар қояды. Бір қызығы ғалым екеуін параллель қолдануға ұсынады және олардың әртүрлі стильдерде белгілі бір деңгейде көтеріледі деп атап өтеді. Осы пікірге сүйеніп, біз реализмнің стиль емес әдіс екенін ұға аламыз. [2, 10 б.].

3. Қабдоловтың пікірінше, әдеби әдіс — қатып қалған догма емес, уақыттың көркемдік қажеттілігі. Социалистік реализм қанша жерден сынаса да, социализм құралы болды. Социалистік контекстен партия талабынан асып өрлей алмады. Бірақ сыншыл реализм де кемшіліксіз болмады. Оның идеялық мақсаты айқын емес-ті. Қазақ даласына социалистік реализмнен бұрын сыншыл реализм орнықты. Қазан төңкерісі қазақ тарихындағы ең үлкен бетбұрыс еді. Социализм қанатын жайған шақта социалистік қоғамды сынаушылар қатары да көбейді. Ал сыншылдық реализмнің қазақ әдебиетіне енуінің бірнеше алғышарттары болды. Қазақ жерінде капитализм бұрын соңды болмаған еді. Сыншылдық белең алмай тұрып социалистік реализм қираған қоғамның сынығы болды. «Қазақ әдебиетіндегі реализм принциптерінің тууын, қалыптасуын бүкіл қазақ халқының өміріне едәуір жаңалық енгізген тарихи жағдаймен байланыстыра қарамайынша, әдебиетіміздегі дәстүрлі реализмнің қалыптасуындағы елеулі құбылыстардың жай-жапсарын толық түсіндіруге мүмкін болмайды», — деп М. Қаратаев есептеген. Ғалым сыншылдық реализм мен социалистік реализм жайлы құнды еңбек жазған және маңызды пікірлер білдірген. [2, 43 б.].

Қазан революциясына дейін Қазақстанда сыншылдық реализм болмағаны анық деп санайтын бірқатар ғалымдар бар. Бұған дейін жазылған шығармаларда басты сынау объектісі капитализм емес қазақы ескі дәстүр мен тізесі шыққан әдет-ғұрыптар еді. Оған мысал, Спандияр Көбеевтің «Қалың мал» және Сұлтанмахмұт Торайғыровтың «Қамар сұлу» романдарындағы қазақ қызын малға теңеп, сату дәстүрін сынау ортақ тақырып. Бұл қазақтың түсінігіндегі реализмнің бірден-бір ерекшелігі. Біз жеке трагедияны қоғамдық деңгейге көтеріп, басты кейіпкерді типтік образға айналдырамыз. Оқырманың ішкі жан дүниесінде жатқан тебірәністі тек шебер жазушы ғана көркемдеп жаза алады.

Жиырмамыншы жылдары өнімді еңбек еткен жазушылар Б. Майлин, М. Әуезов, С. Мұқанов еді. Десе де реализм әлі де сыншылдық деңгейге жетпеді. Өйткені жазушыларды қызықтыратын тақырып — қарапайым ауыл өмірі, қараңғы заманда өмір сүретін адамның қасіреті. Сыншылдық реализм тәсілдерін ең өнімді қолданған жазушылар Б. Майлин мен М. Әуезов еді. Екі қаламгердің бір-бірінен тақырыптық өзгешелігі байқалады. Б. Майлинді қарапайым тұрмыстағы кедей адамның тағдыры алаңдатса, М. Әуезов дәулетті, билікке ұмтылатын адамдар туралы қалам

тартты. Бейімбет шығармаларында пейзаждық элементтер жоқтың қасы, ал Әуезов қоршаған ортаны қолданып кейіпкердің ішкі қақтығысын шебер суреттейді. Сонымен қатар жазушы қаламынан қазақ әдебиетіндегі ең қайғылы, қасіретті образдар туады.

Әдебиеттегі сыншыл реализм бірнеше қағидаларға сүйенеді. Олар: Шынайы суреттеу. Әр жазушы шығармаға кіріспес бұрын сол қоғамды толыққанды зерттейді. Академик З. Қабдолов пікірінше, көркемдік әдіс — алдымен, шындықты шын мәніндегі суреткердің өз көзімен образды түрде тану жолы, содан соң, өзі таныған шындықты бар өнерін төге бар шеберлігін сала көркем жинақтап, өзгеге таныту жолы. [1, 73 б.]. Алайда реализм жүз пайыз таза күйінде кездеспеуі мүмкін. Бұл парадокстың мәнісі әркім өз ойынша шындық қоғамда өмір сүреді және оны тек өзіндік қабылдауы арқылы суреттейді. Бір дәуірде өмір сүрген жазушылар әртүрлі позиция ұстанып, бір-бірінен өзгеше суреттеуі әбден мүмкін.

Оноре де Бальзак шығармаларында билік өкілдері, сот төрағалары, патшалар, тіпті шіркеу қызметкерлері де жауыз, арам пиғылды адам болуы мүмкін. Бальзактың жеке биографиясымен таныс емес оқырманға жазушы қатал сыншы болып көрінуі мүмкін. Шындығында, қаламгердің қаламынан туған кейіпкерлердің бірқатары өмірде болған тарихи адам болу ықтималдығы жоғары.

Әлеуметтік бағдар. Реалист үшін қоршаған ортаны асыра сілтемей немесе оның кемшін тұстарын жасырмай бар қалпында қабылдап, сипаттау маңызды. Оноре де Бальзак та Мұхтар Әуезовте адам өмірі өзінің бұрынғы қалпын жоғалтқан күрт өзгеру қажет тоғыспалы кезеңде өмір сүрді. Бұл жазушылардың шығармашылығына әжептәуір әсер етті. Бальзакта бұл буржуазиялық қоғамда жан таласып өмір сүру және оның тұрақты мүшесі болуға ұмтылыс ретінде көрініс тапса, Әуезов қаламында тапталған адамдардың әділеттікке немесе тым болмаса орта дәулетті өмірге талпынуы. Бұл еуропалық пен қазақ даласындағы өзгешеліктерді де туындайды. Франция бейбіт мемлекет, сондықтан оның азаматтары қарапайым түкке тұрғысыз заттарға алаңдай алады. Әуезов өмір сүрген заманда тәуелсіздік белгісі де жоқ. Құғын-сүргіннен, қанаудан шаршаған, тіршілік үшін күрескен қарапайым, бірақ ауыр образдар. Қоғамдағы ахуалды суреттемей, оқшауланған оқиғаларға назар тігу реализм принципіне сай емес. Екі қаламгер де оқырман түсіне алатын және өзі өмір сүргендей сезе алатындай шынайы суреттейді.

Мұхтар Әуезовтың ең аянышты әңгімелерінің бірі «Жетім». Басты кейіпкер қараусыз қалған Қасым. Жетімдіктің зардабы аздай, туған туыстарынан мейірім көрмейді. Баланы тек ақша үшін асырап алған жақындарын автор сыңайды. Имандылық пен мейірімділікті ұмытқан, жеке басының қамын ойлаған жандар тек жазушы өмір сүрген заманда ғана емес қазіргі заманауи қоғамда да баршылық. Бұл автордың шығармашылығы әлі де өзекті және оқырманға берер моральдық сабақтары мол екенінің дәлелі.

Қазақ әдебиетінде елеулі орын алған жазушы — Мұхтар Әуезов өз шығармаларында реалистік бағдар ұстанған. Мұхтар Әуезов те қазақ қоғамындағы арам пиғылды адамдарды суреттеп, олардың жауыздықтарын барынша әшкерелеуге тырысқан. Оған мысал «Қорғансыздың күні» шығармасындағы Ғазизаға жауыздық жасаған Ақан мен Қалтайдың бар зұлымдығын ашып жазды. Автор оны тікелей жазбаса да, Қалтай сынды әкімсымақтардың баршылық екенін меңзейді. Ғазиза қасіреттен көз ашпаған қазақ қыздардың жинақтық образы.

Т.Қожакеев пікірінше, қоғамды тек өнегелі жақтармен тәрбиелеу мүмкін емес. Қоғамның әртүрлі көлеңкелі жақтары да бар. Өмірде түрлі адамдар болады, олардың барлығы бірдей жақсы бола бермейді. Сыншыл реализмді қолданып авторлар оқырмандарды сақтандыруға тырысады.

Кейіпкердің психологиясы. Яғни, индивидуалды тұлға өзінің қалыпта ортасында болуы және сол жердің толық мүшесі болуы. Сыни реализм өкілдері әлеуметтік күресті суреттеуге ұмтылды, тарихи контекстке мән берді және халықты оны ең басты қозғаушы күші санады.

Әуезов шығармашылығында елеулі орын алатын — «Қараш-Қараш» оқиғасы. Ондағы басты кейіпкер Бақтығұл інісі үшін кек алуды көздейді. Тектіғұл мен Бақтығұл екі ағайынды

Сәлмен байға жалданып жұмыс істеп жүреді. Басында тек адал еңбекпен тапқан ақыға ұмытылған Бақтығұлдың мақсаты шығарма дамыған сайын өзгереді. Туған бауырынан айырғандықтан кейін кек алудан, барымтаға барудан тайынбайды. Бақтығұлдың бейнесі әділдікті аңсаған және оған жету жолда құрбан болған жан. Сәлмен байға қарсы тұру үшін Жарасбай болыстан қолдау табады. Болыстың шын ниетін бірден аңғармай, тағы да үстем тап өкілінің құрығына тап болады. Жарасбай Бақтығұлды барымтаға жұмсап, оны өз қол шоқпарына айналдырады. Шындықты білгеннен кейін кейіпкердің бойын ыза мен ашу кернейді. Осындай маңызды эмоцияларды жазушы көркем жеткізеді.

Кейіпкер мінезін оның әрекеттері арқылы ашу. Дегенмен, әр кейіпкердің өзіндік жеке мотивациясы болуы мүмкін, ол көп жағдайда жеке тарихына сәйкес туындайды. Бальзактың «Горио атай» романындағы Вотрен өзінің арам пиғылын жасырмайды. Ол басты кейіпкер Эженге өз мотивін жайып салады. Байлыққа ұмтылғанда тұрған ештеңе жоқ, мен сені сөкпеймін және сенің жағындамын дегендей жеткізеді. Оған жоғары эшелонға көтерілудің жолдарын айтып, қолдау білдіреді. Егер Эжен талпынысын сарп етпесе, оның бауырлары мен ата-анасының қандай кедейшілікте өмір сүруі мүмкін екенін айтып, одан сайын оны қайрайды. Автор Вотрен есімді кейіпкерді Эженді әрі қатар итермелеу үшін және оның жеке талпынысының себебін оқырманға көрсету үшін енгізгенге ұқсайды.

Оноре де Бальзак «Горио атай» шығармасында оқиға шешіміне жеткен кезде Эжен Растиньяк әрекеттері мен соңғы сөздері арқылы оқырманға басты моральды ұқтырғандай болды. «Енді екеуміздің қайсымыз жеңер екенбіз!», — деп Париждағы жоғарғы қауымға соғыс жарияланғандай. [12, 281 б.]. Қаламгер өзі сипаттап жазған қоғамды жақсы таниды, шындықты жазуға да тайынбайтыны сондықтан. Автор ештеңені жасырмай объективті болуға міндетті. Алайда Бальзактың жеке көзқарасы шығарма бойы оқырманның назарынан тыс қалмайды. Дегенмен ол өзінің алдына қойған мақсатына жетті. Өйткені, романды оқыған адам Горио атайдың қасіретіне мұңайып, екі ашкөз қыздарын жек көріп кеткен. Қаламгердің ең үзік туындысы оқыған жанды бейжай қалдырмады. Егер шығарма реализм емес романтикалық бағытта жазылса, өзінен кейін осындай әсер қалдыра ма еді?

Әлеуметтік әшкерелеу. Реализмнің басты тақырыбы — капиталистік қоғам. Кейіпкерлер жүйесі әртүрлі әлеуметтік топтардан тұрады. Әлеуметтік-психологиялық аспект түрлі тап өкілдерінің қарым-қатынасы арқылы ашылады. Реализмнің басты мағынасы шынайы өмірді көркем тілмен жеткізу. Кейіпкерлердің мотиві мен әрекеті әр дәуірдің өзіндік саяси, әлеуметтік-экономикалық заңдылықтарды көрсетеді, автордың жеке қиялынан туындамайды. Мұхтар Әуезовтың шығармаларында кейіпкерлер қарапайым оқуға ұмтылған жастар мен атқамінерлер, қанаудан шаршаған қарапайым ауыл тұрғындары. Бұл жазушы өмір сүрген қоғамның айнасы. Ал француздық жазушының творчествосынан алуан түрлі әлеуметтік тап өкілдерін кездестіруге болады. Қарапайым қызметшіден бастап жеңіл жүрісті әйелге дейін бар.

Екі жазушының айырмашылығы осы принцип арқылы да айқындалады. Әуезов цензура кең етек жайған кеңес үкіметінде өмір сүрді. Әр шығармасы тексерістен өтетінін білетін жазушыда шығармашылық шектеу болды. Ал Бальзакта цензураға ұшыраған шығарма жоқтың қасы. Сондықтан автор француз қоғамының шындығын жазудан тайынбады. Тіпті корольдерді де сынап, әжуалаған әңгімелері бар.

Реализм романтикалық әдіспен асыра сілтеп бейнеленген образдарды ысырып, әдебиетке жаңа дем берді. Әдебиет тек қана көркем сөздер жиынтығы емес, шындық пен жоғары моральді дәріптеуші екенін тағы да бір дәлелдеді. Реализмнің дамуы мен толығымен қалыптасуы екі әдебиетте де екі түрлі болды. Шетел әдебиетінде табиғи процесс ретінде дамыса, қазақ әдебиетінде бірнеше кедергілерге ұшырады. Қазақ даласында қанатын кең жайған социализм сыншыл реализмді ысырғандай болса, еуропада буржуазиялық тап көтерілді. Әуезов табиғатты көркем суреттеу арқылы кейіпкердің жан дүниесіндегі тартысты меңзесе. Оноре де Бальзак

пейзажды көбінесе кейіпкердің әлеуметтік статусын ашу үшін қолданады. Екі суреткерде реализмнің ең асыл мысалы.

Бір қызығы екі жазушы да өтпелі кезеңде өмір сүрді, қалам тартты. Оноре де Бальзактың жиырмаға толған шағы Франциядағы революциядан кейінгі буржуазиялық таптың үстемдігі нығайған кез еді. Бальзак дәл өз кейіпкерлері сиқты байлыққа да, махаббатқа да жетуге тырысқан. Ал Мұхтар Әуезов отар елдің жас, оқыған азаматы болды. Әуезовтың де шығармашылығына өмірде жинаған тәжірибесі әсер етті.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Тебегенов Т.С. Әлем әдебиеті (XIX -XX ғасырлар). – Қарағанды: «Ақнұр», 2016. – 63 б.
2. Жарылғалов Ж.Ж. Жанр және көркемдік әдіс. – Алматы: «Эверо», 2014. – 10 б.
3. Қаратаев М. Социалистік реализмнің қазақ прозасында қалыптасуы. – Алма-ата: «Наука», 1965. – 150 б.
4. Кәкішев Т. Шығармалары. – Алматы: «Ана тілі», 2007. – 124 б.
5. Әуезов. М. «Жетім» әңгімесі // «ӘДЕБИЕТ» порталы. URL: https://adebiportal.kz/kz/news/view/muxtar-aeuzov-zetim_24350 – Жарияланған күні: 2 ақпан, 2023.
6. Бальзак О. де. Озорные рассказы. – Москва: «Иностранка», 2023. – 316 б.
7. Тебегенов Т.С. Әлем әдебиеті (XIX -XX ғасырлар). – Қарағанды: «Ақнұр», 2016. – 73 б.
8. Әуезов М. Қараш-қараш әңгімелер, пьесалар жинағы. – Алматы: «Қазақстанның мемлекеттік көркем әдебиет баспасы», 1960. – 3 б.
9. Мәулен Д. Қазақ әдебиетіндегі сыншыл реализм // El.kz: ресми сайт. – https://el.kz/kazak_adebietindegi_sinshil_realizm_25471/ – Жарияланған күні: 24 қыркүйек, 2017.
10. Бальзак О. де. Сцены частной жизни: Отец Горио; Гобсек; Полковник Шабер; Покинутая женщина; Брачный контракт; Обедня безбожника. – Москва: «Художественная литература», 1981. – 107 б.
11. XIX ғасырдағы сыншыл реализм. // Varibar media: ресми сайт. – <https://stud.baribar.kz/12794/khikh-ghasyrdaghy-synshyl-realizm/> – Жарияланған күні: 15 ақпан, 2018.
12. Бальзак О. де. Горио Атай. // Online kitap: ресми сайт. – <https://onlinekitap.kz/book/3911/read> – Алматы, 1954.

ӘОЖ 17.9

ОРТА ҒАСЫР ТҮРКІ ОЙШЫЛДАРЫНЫҢ МҰРАСЫ МЕН АБАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ КӨРКЕМДІК ДӘСТҮР САБАҚТАСТЫҒЫ

Бибінұр Сайфуллаева

bibish16@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Филология факультеті, «6В01717 – Қазақ тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасының 2 курс бакалавриаты
Ғылыми жетекшісі – филол. ғ.к., қауымд. проф. Қ.Р.Кемеңгер

Аңдатпа. Мақалада орта ғасырдағы түркі ойшылдары еңбектерінің идеясы мен қазақтың ұлы ақыны Абай шығармалары мағынасының сабақтастығы қарастырылған. Орта ғасыр ойшылдары, мұсылман-түркі дәуіріндегі әдебиеттің көрнекті өкілдері, олардың ішінде Әбу Насыр әл-Фараби, Ахмет Йүгінеки сынды оқымыстылар туындыларының Абай шығармаларымен байланысы салыстырыла талданған.